

Профілактика шкідливих залежностей в освіті

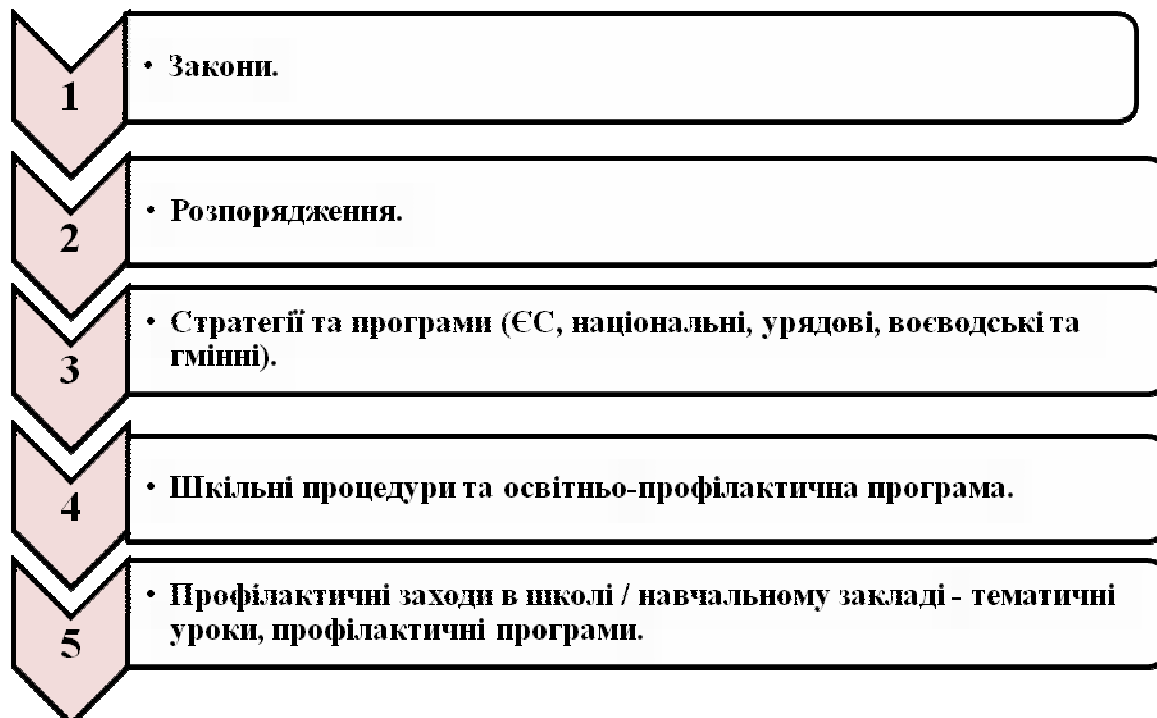
Дорота Мацандер¹,
Керівник відділу освіти та профілактики
у Центрі розвитку освіти у Варшаві

Будь-яке експериментування молоді людини з наркотиками впливає на її фізичне та соціальне функціонування. Тому роль дорослих полягає в тому, щоб звертати увагу на небезпеку, спричинену ризиковою поведінкою, і, перш за все, на ціну, пов'язану з вживанням наркотиків молоддю.

Отже, дуже важливим завданням школи чи навчального закладу є захист здоров'я та безпеки учнів, саме тому освітні установи несуть особливу відповідальність за попередження шкідливих залежностей серед дітей та молоді.

Директори шкіл та навчальних закладів зобов'язані планувати та контролювати заняття у шкільному середовищі, пов'язані з профілактикою наркоманії, алкоголізму чи нікотинової залежності, на що вони безпосередньо уповноважені законодавчими актами (наприклад, освітніми) або опосередковано - стратегіями, національними та державними програмами профілактики, прийнятими у Польщі, включаючи Національну програму охорони здоров'я.

Діаграма 1. Законодавчі акти, стратегії та програми, що включають заняття з профілактики наркоманії, алкоголізму та нікотинової залежності, які проводяться у школі.

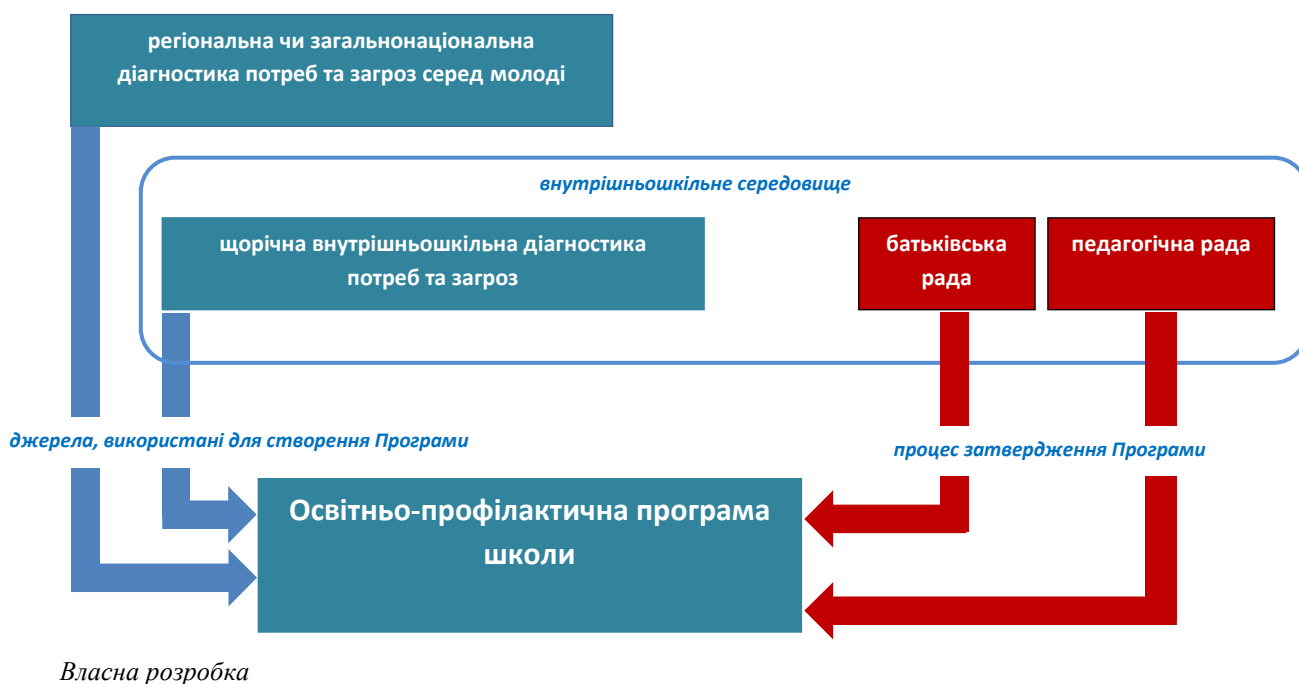
Власна розробка

¹ Психолог, методист освітнього персоналу, тренер рекомендованих профілактичних програм, автор та співавтор публікацій з питань запобігання проблемній та ризиковій поведінці дітей та молоді.

Школи повинні планувати та організовувати різні форми профілактичних занять на основі **діагностики потреб та загроз**, які вони повинні проводити щороку. Цього вимагає Закон «Про освіту» від 2016 року, ст. 26, п. 2. і 3. На додаток до діагностики шкільного середовища, школа може враховувати місцеву або національну діагностику загроз. У такій ситуації директор навчального закладу часто використовує звіти гміни або результати загальнонаціональних досліджень, проведених дослідницькими підрозділами в Польщі – зокрема *ЕСПАД (ESPAD) - Вживання речовин молоддю*.

Відповідно до діагностованих потреб у кожній школі розробляється документ під назвою **«Освітньо-профілактична програма»**, який разом з шкільним набором програм навчання визначає освітню діяльність школи, включаючи необхідність впровадження профілактичного змісту та заходів, спрямованих на учнів, вчителів та батьків. Батьки відіграють важливу роль у плануванні форм навчально-профілактичної роботи та підборі засобів навчання, оскільки *«Освітньо-профілактична програма»* приймається батьківською радою², за погодженням з педагогічною радою - також без її згоди профілактична програма в даній школі не може бути реалізована. На основі розробленої та затвердженої *«Освітньо-профілактичної програми»* класні керівники окремих класів планують профілактичні заходи - заняття для учнів, які проводять на, т.зв., «виховній годині» або під час позакласних занять. На заняттях з класним керівником, педагогом або шкільним психологом часто проводяться вправи, які інтегрують клас, розвивають психоемоційні навички та просоціальну поведінку. Це одна з форм протидії будь-якій проблемній поведінці, а заняття з учнями дозволяють їх опікунам зміцнювати міжособистісні стосунки та дізнаватися про потреби вихованців. Вчителі також зобов'язані втручатися, коли учні вживають одурманюючі речовини. Це найчастіше розмови з учнями та їх батьками, зобов'язання учня, який експериментує з психоактивними речовинами, припинити вживання цих речовин та, якщо ситуація цього вимагає, направлення до спеціалізованого закладу допомоги.

Діаграма 2. Процес розробки «Освітньо-профілактичної програми школи».

² Юридична основа- ст. 84, п. 2 пп. 1 Закону «Про освіту».

Право впливати в ситуації, коли молоді люди ризикують отримати доступ та вживати легальні та нелегальні психоактивні речовини в Польщі, надає директорам, класним керівникам та вчителям Розпорядження міністра національної освіти від 18 серпня 2015 року *«Про обсяг та форми проведення у школах та закладах освітньої системи освітньої, навчальної, інформаційної та профілактичної діяльності з метою протидії наркоманії»* (Законодавчий вісник, 2015 р., поз. 1249 з наст. зм.), в описі «§5. п. 3 «Профілактична діяльність у школах та закладах [...]»

Ефективність цього впливу значною мірою залежить від того, чи відповідає він стандартам запобігання ризиковій поведінці дітей та молоді, тому міністерство національної освіти рекомендує проводити якісні заходи, в тому числі шляхом впровадження рекомендованих профілактичних програм у школах. Перелік таких програм, їх опис та навчальні матеріали щодо стандартів профілактики можна знайти, наприклад, на веб-сайті Національного бюро з питань протидії наркоманії: <https://programyrekomendowane.pl>

Для всіх учнів класу чи шкільної громади рекомендуються програми на рівні універсальної профілактики, тоді як молодь, яка поводить ризиково, експериментуючи з психоактивними речовинами, повинна брати участь у програмах на рівні розпізнавальної або вибіркової профілактики. Особливо це стосується молодих людей, яким загрожує соціальна дезадаптація, які відвідують Молодіжні освітні центри (МОЦ) або Молодіжні центри соціотерапії (МЦС). Це заклади, які підпорядковуються Міністерству національної освіти, в яких перебуває молодь з порушеннями поведінки, дефіцитом освіти, якій загрожує залежність від одурманюючих речовин чи поведінкова залежність, яка часто уникає обов'язкового шкільного навчання. У МОЦ учнів направляють на підставі рішення Районного суду, у МЦС – достатньо заяви батьків/опікунів.

Профілактичні програми для учнів проводять внутрішні виконавці, це підготовлені працівники шкіл/установ (шкільні педагоги, класні керівники, працівники психолого-педагогічних консультаційних центрів) або зовнішні - працівники фондів, асоціацій, молодіжних профілактичних центрів тощо. Однак, щоб мати можливість проводити заняття з учнями, вони повинні мати згоду директора школи та відповідні права (наприклад, сертифікат тренера даної програми), а також повинні знати юридичну основу цієї діяльності - Закон «Про освіту».

Вчителі мають можливість вдосконалити свої профілактичні навички під час тренінгів, організованих спеціальними навчальними закладами для підвищення кваліфікації вчителів (ЗПКВ) або скористатися часто безкоштовними навчальними пропозиціями в рамках коштів з урядових програм, національних чи інших фондів, в тому числі європейських.

У випадку, коли виникає ситуація, що учень перебуває під впливом одурманюючих речовин, здійснює торгівлю ними тощо, школа застосовує відповідні процедури. Кожна школа та навчальний заклад зобов'язані розробити власні процедури поведінки у складних або кризових ситуаціях. В рамках процедур розробляються окремі кроки поведінки вчителів щодо контакту з учнем, батьками та установами, які співпрацюють зі школою (наприклад, поліцією, швидкою допомогою). Процедури, затверджені педагогічною радою школи представляються учням та батькам на шкільних зборах або зустрічах, організованих класним керівником, т.зв., «батьківських зборах».

Вчителі також реалізують освітньо-профілактичні цілі на предметних уроках, оскільки значна частина змісту профілактики ризикової поведінки включена в основні навчальні програми з різних предметів і відповідно вводиться на наступних навчальних етапах.

Наприклад, на уроках біології, фізичного виховання, виховання з питань безпеки обговорюються теми про те, що шкідливо для здоров'я (медична освіта), як діють психоактивні речовини, як подбати про власну безпеку та не загрожувати своїм товаришам.

Ефективне запобігання ризиковій поведінці, такій як вживання психоактивних речовин, та вирішення проблем дітей і молоді вимагає співпраці багатьох осіб та установ, які працюють для дітей та сімей. Протидія та раннє виявлення вживання одурманюючих речовин має велике значення для зміни поведінки та схильності підлітків. Може запобігати гострим медичним та соціальним проблемам, або зупинити їх від переходу до наступного етапу - цільового вживання наркотиків. Тому важливо, щоб батьки, вчителі або дорослі опікуни не ігнорували жодних сигналів, які можуть свідчити про вживання цих речовин, і здійснювали втручання.

Інституційна підтримка та нагляд за профілактичною діяльністю в освіті.

Серед установ, відповідальних у Польщі за профілактику залежності дітей та молоді, головну роль відіграють кілька міністерств: Міністерство охорони здоров'я (МОЗ), Міністерство освіти і науки (МОН), Міністерство внутрішніх справ і адміністрації (МВСiA). Ці керівні органи сприяють профілактичній діяльності, розробляють національні програми, наприклад - Міністерство охорони здоров'я координує Національну програму охорони здоров'я на 2016-2020 роки. Міністерства фінансують завдання, пов'язані з попередженням ризикової та проблемної поведінки дітей та молоді, шляхом оголошених конкурсів на державні завдання, спрямовані, наприклад, на попередження залежностей у молоді. Подібним чином інші міністерства - багато державних завдань, спрямованих на протидію наркоманії, алкоголізму та нікотиновій залежності, виконуються в рамках державних програм. Завдання щодо профілактики залежностей виконують усі відділи цих міністерств, а працівники шкіл та установ можуть з ними безпосередньо контактувати та скористатися предметною підтримкою – з освітніх матеріалів, які розміщуються безкоштовно на веб-сайтах (сценарії для занять з учнями, посібники для вчителів та батьків), а також тренінгів для працівників освіти тощо. Міністр, відповідальний за освіту, бере участь у заходах, спрямованих на шкільну молодь, батьків та вчителів, запланованих у програмах інших міністерств, або оголошує власні програми/конкурси.

Іншим питанням профілактики залежностей в освіті є встановлення основних напрямків освітньої політики держави - міністр визначає кілька пріоритетів на кожен навчальний рік, які є обов'язковими для всіх навчальних закладів. Школи та інші навчальні заклади, а також органи, які приймають рішення (керівні органи), дотримуються цих напрямків та активізують зазначену діяльність. У 2019/2020 навчальному році одним із напрямків державної політики була профілактика залежностей у дітей та молоді.

Міністерству освіти безпосередньо підпорядковуються кураторії освіти, розташовані в кожному воєводстві. Ці установи передають директорам рекомендації міністра, ініціюють діяльність, наприклад, оголошуючи гранти для закладів з підвищення кваліфікації вчителів або безпосередньо для шкіл на завдання з профілактики. Ці органи можуть також організовувати профілактичні конференції для освітнього одержувача, вказувати важливі теми та ефективні дії щодо попередження залежностей.

Однак кураторії освіти, в першу чергу, здійснюють педагогічний нагляд за школами та навчальними закладами – контролюють та оцінюють їх роботу, зокрема реалізацію

напрямків освітньої політики, вимог держави до шкіл³ та освітньо-профілактичної програми.

Профілактику залежності серед учнів та їх батьків проводять безпосередньо школи (початкові й середні) та заклади освітньої системи (зокрема, психолого-педагогічні консультативні центри, шкільні гуртожитки).

Психолого-педагогічний консультативний центр (консультативний центр п-п) - це заклад, завданням якого є надання учням психологічної, педагогічної й іншої спеціалізованої допомоги та терапії, таких як логопедія та профорієнтація. В системі освіти функціонують державні та неpubлічні (платні) консультативні центри п-п, а фахівці, які працюють у них (психолог, педагог, психотерапевт, логопед тощо) проводять діагностику, наприклад, визначають інтелектуальні й освітні здібності учнів, сильні та слабкі сторони учня і вказують, яку допомогу/терапію він повинен отримувати в школі - в цьому випадку вони готують висновок. Якщо дитина потребує спеціального навчання (через значний емоційний, інтелектуальний, соціальний дефіцит), учень отримує висновок про спеціальну освіту, а батьки вирішують, в якій школі/навчальному закладі дитина буде його реалізовувати (спеціальна чи загальноосвітня школа). Консультативні центри п-п також підтримують школи у протидії залежностям, працівники проводять заняття для учнів, батьків та вчителів з питань запобігання ризиковій поведінці, часто навчають вчителів на засіданнях педагогічних рад або консультують учнів із загрозою залежності та їх батьків, направляють їх до спеціалізованих установ, якщо ситуація вказує на необхідність відповідної терапії для дитини.

Діаграма 3. Структура формальних та допоміжних впливів на школи та навчальні заклади

Власна розробка

Для того, щоб задовольнити очікування шкільної спільноти та провести якісну профілактичну діяльність, школи співпрацюють із закладами, які професійно займаються профілактикою залежностей. Ці заклади організовують заходи для шкільної молоді, впроваджують профілактичні програми для молоді, батьків учнів, поширюють навчальні матеріали та проводять тренінги для виконавців шкільної

³ розпорядження міністра національної освіти від 11 серпня 2017 р. «Про вимоги до шкіл та закладів» (Законодавчий вісник, поз. 1611, з наст. зм.)

профілактики. Це часто загальнодержавні асоціації та фонди. Вчителі та батьки також можуть скористатися спеціалізованими центрами терапії залежностей, які діють на місцях. На додаток до терапії, вони часто проводять профілактичні програми на рівні розпізнавальної профілактики.